

EHITUSPLANEERINGUD JA MAASTIKUHOOLDUS

Kultuurikeskkonna hoolduse planeerimine Rootsi kogemuste näitel

Olof Stroh ettekanne Lääne Maavalitsuse korraldatud seminaril
Haapsalus, 4.juunil 2010

Minu nimi on Olof Stroh. Olen rootslane. Erialalt olen keskaja arheoloog ja kultuuriajaloolane.

Praegu olen pensionär ja elan Tartus, kus minu abikaasal on väike ehitushooldusega seotud konsultatsioonifirma.

Rootsis töötasin maakonnamuuseumides – 1980-ndatel aastatel Põhja-Rootsis Örnköldvikis muuseumi direktorina ja 1990-ndatel Uppsala maakonnamuuseumis kultuurimiljö ja ehitushoolduse osakonna juhatajana, 1999 kuni 2005 olin Stockholmi Meditsiiniajaloo muuseumi direktor. Minu kogemused ja järeldused põhinevad nendest ametitest, aga ka Rootsi Muuseumimeeste ühingust, mille esimees ma olin 12 aasta jooksul, kuni 2001.a.

Kui ma alustasin oma õpinguid Stockholmi ülikoolis 1967.aastal, nimetati Rootsis kultuuripärandiga seotud tegevust „kultuurimäluhoolduseks“. See oli suunatud isamaa mälestiste – objektide – hooldamisele. Organisatsioon oli üsna tsentraliseeritud. Muinuskaitseamet Stockholmis määras ja otsustas ka kohalike probleemide üle. Maakonnamuuseumid olid nõrgad ja väikesed.

Samasugune olukord oli ka looduskaitstes ja ühiskonnas tervikuna. Meil oli suur hulk piiratud vastutuse ja kompetentsiga valdasid. Paljud leidsid, et kaasaegne ühiskond nõudis tõhusamat elukeskkonna planeerimist ja hooldamist.

1971.aastal toimus valdade reform, mille tulemusel vähendati valdade arvu 10 korda. 2900-st vallast sai 290 valda, mille keskmiseks suuruseks on nüüd 30 000 elanikku, kuid on ka väiksemaid – 3 000 elanikuga valdu. Valdadele anti suuremad õigused ja suurem vastutus.

Muudatused tulid ka seoses 1972. aastal Stockholmis Rootsi initsiatiivil toimunud suure ÜRO keskkonnaalase konverentsiga, mille tulemusel võeti vastu riiklik otsus maa ja vee heaperemehelikuks kasutamiseks ja ühiskonna planeerimiseks.

Vallad said ülesandeks koostada üldplaneeringud, mis pidid saama aluseks detailsete otsuste tegemisel. Üldplaneeringud pidid hõlmama kõiki maa ja veega seotud otsuseid ning maakonna ja riigi poolt esitatud nõudeid. Üldplaneering pidi väljendama ka valla kavatsusi erinevate piirkondade suhtes ja hiljem ei olnud võimalik võtta vastu otsuseid, mida demokraatlikul viisil kinnitatud plaani ei toetanud.

Kuid selleks, et korraldada ja planeerida – selleks, et üleüldse saaks olla kavatsusi – tuleb teada. Seetõttu alustati ulatuslike inventeerimiste ja saadud teadmiste süstematiseerimisega.

Selles töös oli suur osa muuseumidel. Maakonnamuuseumide, aga ka suuremate valdade muuseumide personali suurendati oluliselt ja need hakkasid maastikuga töötama uut moodi.

Seejuures oli ja on endiselt tähtis, et muuseumil ei ole ametivõimu funktsiooni. Aeg on näidanud, et see on oluline kodanike usalduse ja kontakti hoidmiseks. Vallad otsustavad ja korraldavad ja annavad välja näiteks ehituslube. Muuseum on teadmiste koguja, hooldaja ja vahendaja.

Muuseum on ka nõuandja ja seda nii ametivõimudele kui ka kodanikele. Muuseumi töötajana sõitsin majaomanike, metsaomanike, põllumeeste, ettevõtete, kirikukoguduste juurde, et koos arutada objekti või miljöö üle, anda nõu hooldamiseks, selgitada kultuuriloolist väärtust ja seletada, kuidas vald võiks ühe või teise taotluse peale reageerida. Tekkis usaldusväärne suhe, sest nad teadsid, et minu arvamus on oluline, aga ma ei ole inspektor ega otsustaja.

Örnköldviki muuseumi tööle asudes tuligi hakata informatsiooni koguma ja kogu valda hõlmavat kultuurimiljöo hooldamise programmi koostama. Igal suvel käisid 3-4 muuseumitöötajat välitöödel, mille käigus inventeeriti hooneid ja kirjeldati neid kultuuriajalooliste kriteeriumide järgi. Samaaegselt inventeeriti arheoloogilisi objekte ja ka maastikke, mis on ju samuti kultuurimiljöo. Kogu loodus Rootsis, nagu Eestiski, on inimese poolt mõjutatud – tema tegevus, vajadused, kombes – see moodustabki kultuuri.

Kogu selle materjali põhjal koostati ametlik andmebaas, mida kasutati muu vajaliku informatsiooni kõrval valla planeeringu lähtematerjalina, üldplaneeringuga ette pandud kavatsuste selgitamiseks ja otsuste tegemisel.

Inventeerisime piirkondade kaupa, sest oluline oli leida objektide seosed ümbrusega ja kirjeldasime neid seoseid nii objekti füüsilisest kui ka ühiskondlikust seisukohast lähtuvalt. Seostel on väärtushinnangute koostamisel väga tähtis osa.

Inventeerimistel on kaks poolt. Üks pool on objekti ja piirkonna objektiivne kirjeldamine ehk teiste sõnadega – mida see sisaldab. Sisule lisatakse väärtushinnang – kultuuriloolise väärtuse põhjendatud ja süsteemile rajatud hinnang. Hinnang on sisust lahus, kuid rajatud sellele. See on vajalik selleks, et hilisemate väärtushinnangute muutumise käigus ei oleks tarvis sisu muuta. Väärtushinnangud on vajalikud, sest ilma selleta ei saa otsustada.

Minu kui muuseumi direktori ülesandeks oli ka osaleda koos vallavalitsuse juhtide ja erinevate osakondade ametnikega valla füüsilise planeerimise grupi koosolekutel.

Milleks on see vajalik?

Poliitiliselt valitud ametnike ülesandeks on *koos kodanikega* korraldada elukeskkond nii, et igapäevane elu toimiks ladusalt ja rahuldaks kodanike vajadusi – füüsilisi ja kultuurilisi vajadusi, vajadust osaleda ja vastutada. Lisaks sellele peab elukeskkond olema jätkusuutlik ja sellele sisu ja väärtused tuleb ära kasutada.

Muuseumi ülesanne on toetada inimesi nende püüdlustes mõista ja areneda – nende harituse omandamisel. Muuseum teeb seda esemete abil, olles nii vahendaja mineviku, oleviku ja tuleviku ning erinevate maailmade ja mõtete vahel. Ese võib olla muuseumis, kuid on tihti väljaspool seda. Hoone või maastik on samuti muuseumiese.

Muuseum seostab eset mälu, näitab mustreid, loob mõistete aparaadi, tõlgendab, vahendab kogemusi. Olles vestluspartner, annab muuseum ainet refleksioonidele ja mõistmisele. Muuseum aitab ka mõista aega kui dimensiooni. Aeg, ruum ja tegevus on omavahel seotud. Kogu tegevus toimub ajas ja ruumis ja mõjutab neid. Tulemus mõjutab omakorda meid.

Räägitakse kultuuripärandist. Võiks öelda, et kultuuripärandi valin ma ise, ütlen, et see on minu ja vastandan seda teiste omale. Lisaks sellele on mul ka kultuuriline pärand. See on kõik materiaalne ja mittemateriaalne, mis on mind kujundanud, vaatamata sellele, kas ma olen sellest teadlik või mitte, kas ma seda aktsepteerin või mitte, kas see on positiivne või negatiivne. Haritus annab mulle võimaluse mõista seda, mis on mind vorminud ja selle üle otsustada.

Minu ümber on ka seda, mis ei ole mind vorminud, mis juhtub seal olema, kuid mis vaatamata sellele on pärand, mille eest tuleb hoolitseda. Selle moodustab suurem osa meie varasemast ajaloost. Järjepidevus on katkenud ja suhted on muutunud.

Kuid selles on ja see jutustab midagi, mis on meile oluline.

Praktilises kultuurikeskkonna hoolduses on tegemist kultuurilise sisuga. Igal elemendil maastikus, linnas või maal on sisu, see jutustab millestki. See kehtib nii kultuuri- kui looduselementide kohta, tihti kombineeritult. Paljudel elementidel on olulised nii kultuuriline kui ka loodusega seotud sisu. Seepärast peab looduse ja kultuurikeskkonna hooldus olema omavahel tihedalt seotud.

Sisu võib olla mitmesugune: kultuuriajalooline, tehnikaajalooline, agraarajalooline, poliitiline, sotsiaalne, isikuajalooline jne. Iga otsus ja väärtushinnang peab lähtuma sisu heast tundmisest.

Minu roll muuseumi töötajana oli olla teadmiste vahendaja, hinnangute ja väärtuste vahendaja, olla tark vestluskaaslane. Ja seda ka neile, kes olid plaanidest ja otsustest sõltuvad.

Kontakt on tähtis. Meie välitöötajad ei käinud mööda metsaääri ega teinud oma märkmeid salaja. Nad läksid õuele, koputasid uksele, tutvustasid end ja oma tööd. Nad rääkisid inimestega. Nad said palju kohvi, aga ka suure usalduse ning hulga tähelepanekuid ja seisukohti, mis anti edasi vallavalitsusele. Elanikud said informatsiooni oma varanduse kohta ja hakkasid seda paremini mõistma.

Uppsala muuseumisse tööle asudes olid inventeerimised juba tehtud. Seal tuli olla peamiselt vestluspartner. Vähemalt üks kord kuus kohtusime Uppsala linna ehitusosakonnaga, teiste osakondadega harvem. Me ütlesime oma arvamuse kõikide, nii suurte kui ka väikeste kultuurikeskkonda puudutavatele planeeringute ja otsuste kohta. Me külastasime huvitavaid objekte, andsime nõu ja selgitasime. See toimus kas omanike soovil või tuli kohale minna näiteks seoses mõne ehitusloa andmisega seotud küsimuse lahendamiseks. Ka sellisel puhul ei olnud me inspektorid, vaid toetavad ja nõuandvad konsultandid.

Me osalesime kultuurilooliselt väärtuslike objektide restaureerimisel – alates jäätiseputkadest kuni Uppsala toomkiriku ja lossini välja. See tähendas, et meil olid lähedased kontaktid peaaegu kõikide arhitektibüroode ja ehitusfirmade ning ehitusmeistritega. Tihti oli meil muinsuskaitseameti, maakonnavalitsuse või linnavalitsuse poolt antud ülesandeks restaureerimistöde üle kontrollida. Kuid see ei tähendanud, et me käisime vigu otsimas. Me tahtsime – ja see meil üldiselt ka õnnestus – osaleda vestluspartnerina juba varases pro-

jekteerimise staadiumis ja hiljem ehitustööde ajal. Eesmärgiks oli töötada koos eesmärgi nimel ja leida ühiselt head lahendused.

Minu arvates meeldis enamusele arhitektidele ja ehitajaile meiega suhelda ja saada asjalikke arvamusi. Kuid niisugune koostöö seab suured nõuded ka muuseumitöötajale, kes peab olema kompetentne ja julgema eesmärgi nimel olla paindlik.

Niisugune tööstiil nõuab ka seadusandlust, mis lubab projekteerimise ja ehitamise käigus olukordi tegelikkusele sobitada. Ranged ja bürookraatlikud reeglid võivad kergesti objekti kahjustada.

Lõpetuseks paar asja minu isiklikest kogemustest. Minu tegevusaja jooksul mindi Rootsis tsentraalselt süsteemilt üle kohalikule süsteemile, kus oluliseks said kohalikud teadmised ja nende vahendamine, kohalikud otsused ja asjaosaliste osalemine. Loomulikult tuleb seadusi järgida, kuid lähtuda tuleb sellest, et kodanikud on heatahtlikud ja neisse tuleb ka heatahtlikult suhtuda. Kodanikke tuleb informeerida, neile tuleb anda teadmised, neid tuleb toetada ja julgustada. Mõnikord on vaja ka rahalist tuge. Tuleb ette ebaõnnestumisi, kuid tulemus saab parem. Enamus inimesi tahab teha õigesti ja aru saada, enamus neist on uudishimulikud.

Mul on olnud võimalus jälgida paljusid juhtumeid Eestis, millega mu abikaasa on kokku puutunud. Mul on ka isiklikud kogemused, kui olin Rootsi esindajana seotud Tartu Uppsala maja uurimis- ja restaureerimisprojektis, mis kestis neli aastat. Ma julgen väita, et asjaajamine Eestis kannab endiselt rasket nõukogude aja pärandit – kultuurilist pärandit.

Kodanikke ei toetata, vaid kontrollitakse. Kodanikke ei informeerita, kasutatakse keerulist, laialivalguvat ja läbipaistmatut süsteemi, mille eesmärk on nõuda ja karistada, kui midagi valesti on läinud. Otsuste langetamist ei juleta delegeerida. Tulemuseks on aeglane ja ebaefektiivne asjaajamine, millega kaasnevad konfliktid ja vastastikune usaldamatus.

Minu arvates tuleks kogu kultuurikeskkonnaga seotud tegevus muuta lihtsamaks, ülesandeid jaotada allapoole ja usaldada kodanikke selles töös osalema.

Muuseumid tuleks muuta tugevamaks, anda neile teadmised ja oskused, mis teeks neist piirkondlikud teadmiste keskused. Muuseumidel peaks olema laiad sidemed ühiskonnas, nende ülesandeks oleks aidata ühiskonda enesemõistmisel ning toetada nii ametivõimude kui ka üksikisikute tööd kultuurikeskkonnaga seotud tegevuses.

Olof Stroh
04.06.2010